

УКРАЇНА – НОРВЕГІЯ: В ПОШУКАХ СПІЛЬНОГО МИНУЛОГО

Вінницький національний технічний університет

Анотація

Автором досліджуються історичні контакти та подібна історична доля України та Норвегії.

Ключові слова: Україна, Норвегія, Скандинавія, Київська Русь, Гардаріке, варяги.

Abstract

The author investigated the historical contacts and similar historical fate of Ukraine and Norway.

Keywords: Ukraine, Norway, Scandinavia, Kievan Rus, Hardart, the Vikings.

Незважаючи на географічну віддаленість України і Норвегії, нас пов'язують давні історичні контакти та подібна історична доля – території обох країн упродовж тривалого періоду власної історії перебували у складі могутніх монархій та сусідніх держав і лише в ХХ ст. здобули цілковиту політичну незалежність. Україна і Норвегія – історично споріднені країни. У стародавні часи їх об'єднував легендарний шлях «із варяг у греки», який слугував одним із найдавніших комунікаційних артерій європейської цивілізації.

Серед істориків побутує «норманська теорія» походження державності Київської Русі – правління великокняжої династії Рюриковичів. У VIII-XIX століттях скандинавське населення (шведи, норвежці та данці) називались норманами. Нормани брали участь у формуванні першої Київської держави (в скандинавських сагах — *Гардаріке*). В знаменитій хроніці Нестора-літописця "Повість временних літ" під 862 роком міститься поетична легенда про старійшин слов'янських племен, які запрошували варягів прийти на Русь і стати її правителями. Тим не менше, немає ніяких сумнівів у тому, що Рюрик справді існував, і, як каже літопис, він прийшов на Русь зі своїми родичами і дружиною. Таким чином, відповідно до «Повісті временних літ», Рюрик став засновником князівської династії на Русі.

Відомо, що дружини варягів, руські князі використовували для участі у військових походах. Така військова допомога була необхідна в основному для зовнішніх військових походів Київської Русі, але варяги також використовувались для з'ясування стосунків між князями в міжособній боротьбі. Крім того, тексти договорів 907, 911 і 944 років між Руссю і Візантією свідчать, що серед послів були люди зі скандинавськими іменами. Скандинави на Русі були не тільки найманими воїнами, але і дипломатами.

У джерелах до історії Київської Русі є багато свідчень про русько-скандинавські середньовічні зв'язки, зокрема з Норвегією. Так, у 1028 р. король Норвегії **Олаф II Святий** (995–1030) в союзі зі Швецією напав на Данію, зазнав поразки і був змушений тікати до Новгороду до Ярослава Мудрого. Втік він туди разом з малолітнім сином Магнусом, залишивши в Швеції дружину Астрід. У Новгороді дружина Ярослава — Інгерда* наполягла, щоб Магнус залишився у Ярослава після повернення Олафа II Святого в Норвегію в 1030 р., де він у цьому ж році і загинув у битві при Стикластадірі за повернення норвезького престолу. Королем Норвегії (Данії та Англії) став Кнуд Великий [1].

Після смерті батька малолітній Магнус був усиновлений Ярославом Мудрим і виховувався в його родині. Проживав в основному в Новгороді. Після смерті Кнуда Великого норвезька знать,

* Інгерда, принцеса Швеції, мала вийти заміж за короля Норвегії Олафа II Святого — як гарантія миру між Швецією та Норвегією відповідно до рішення тинга в Уппсалі в 1017 р. Весілля мало відбутися восени на кордоні двох держав на березі річки Ельв. Відповідно до досягнутих угод восени 1018 р. Олаф II прибув на кордон для побачення з нареченою та її батьком, але їх там не виявилось. Відправлені до Швеції гінці привезли невтішну звістку: ще влітку до Улофа Шетконунга прибули послі від новгородського «конунга Ярицлейва», шведський король видав свою дочку за сина Київського князя Володимира і майбутнього правителя всієї Київської Русі Ярослава Мудрого, який княжив тоді в Новгороді, а Олаф II одружився з її зведеною сестрою Астрід.

незадоволена правлінням сина Кнуда – Свена, за підтримки Ярослава проголосила Магнуса королем – *Магнусом I* (1024–1047). Після смерті короля Данії та Англії Хардекнуда (молодшого сина Кнуда Великого), Магнус I, згідно з домовленістю, успадкував і датську корону. Це право оскаржувалось Свеном Естридсенем, племінником Кнуда Великого. У 1042 р. Магнус I змушений був дати Свену титул ярла Данії, і призначити своїм намісником. У Норвегії на його корону також був претендент — брат батька – Гаральд Гардрада, який повернувся в 1045 р. з Візантії. В результаті боротьби він з 1046 р. став співправителем Магнуса I.

У 1047 році Магнус помер (можливо від падіння з коня). Стверджується, що він сам перед смертю проголосив своїми спадкоємцями в Данії Свена, а в Норвегії — Гаральда Гардрада. Тіло Магнуса було перевезено в Норвегію і поховано в соборі Тронхейма.

Так, одноосібним правителем Норвегії став *Гаральд III Суворий* (1015 –1066). Гаральд був молодшим братом короля Норвегії Олафа II. Вже в дитинстві Гаральд відрізнявся войовничим характером. У 1030 р., коли Гаральду було 15 років, король Олаф II загинув при захисті трону від Кнуда Великого. Гаральд брав участь в битві при Стикластадирі і був поранений, після чого він переховувався і лікувався, а потім покинув Норвегію, перебравшись до Швеції.

Далі він сформував військовий загін з тих, хто, як і він, був змушений залишити країну в результаті смерті Олафа II, і в 1031 р. разом із загоном досяг Русі, де надійшов на службу до Ярослава Мудрого. Бере участь у кампанії Ярослава проти поляків і за відомостями скандинавських саг є керівником війська.

У 1034 р. Гаральд зі своєю дружиною (близько 500 осіб) вступив на службу до візантійського імператора. Використовуючи кошти, накопичені на службі Візантійської імперії, Гаральд з військом повернувся у Швецію в 1045 р., ставши співправителем Магнуса I.

У 1045 р. Гаральд одружився з старшою дочкою Ярослава Мудрого, Єлизаветою (Елісів). Щоправда, шлюбіві передувала тривала, сповнена романтизму й драматизму, історія. Закохався молодий норвежець у Єлизавету під час своїх перших відвідин Києва. Руська княжна відповіла Гарольдові, принцові, поетові, взаємністю. Але незговірливий батько, князь Ярослав Мудрий, погодився видати дочку за норвежця лише за умови, якщо той стане королем і прославиться лицарською звитягою. Довелося Гарольдові податися з нечисленною дружиною в мандри по світу. Він вступив на службу до візантійського імператора, на якій здійснив чимало лицарських подвигів. Також Гарольд писав поезію, найпопулярнішою серед яких стала пісня, присвячена Єлизаветі. Нарешті він досяг заповітної мрії — одружився з нею.

Гаральд III, після смерті Магнуса I, почав війну зі Свеном за датську корону. Данці терпіли поразку за поразкою, практично кожен рік норвезькі кораблі розоряли прибережні селища. В 1050 р. Гаральд розграбував і спалив дотла Хедебю — головний торговий центр Данії, в 1062 р. у великому морському бої в гирлі річки Ніц (або Ніс; сучасна назва — Ніссан), Гаральд розгромив флот Свена і той дивом unikнув загибелі. Тим не менш, незважаючи на всі перемоги, Гаральду не вдалося завоювати Данію, так як місцева знать і прості жителі (бонди) надавали Свену незмінну підтримку. У 1064 р. Гаральд відмовився від домагань на датський трон і уклав мир з Свеном.

Крім довгої і кровопролитної війни з Данією, Гаральд в 1063-1065 рр. воював зі Швецією, король якої підтримував бунтівних йому ярлів. У битві при Венерні (1063) Гаральд розбив об'єднане військо шведів.

У прагненні встановити централізовану королівську владу, Гаральд спирався на підтримку церкви. При ньому християнство остаточно закріпилася у всій Норвегії.

1047 р. Гаральд Суворий заснував нову столицю Норвегії — місто Осло, що стало королівською резиденцією. В 1066 р. Гаральд загинув у битві за Англію. По його загибелі Єлизавета Ярославна вийшла заміж удруге і стала королевою Данії [2; 3].

Далі владу в Норвегії розділили сини Гаральда – Магнус II та *Олаф III* (1050 –1093). У 1069 р. захворів і помер Магнус II, в результаті чого Олаф став одноосібним королем Норвегії. Встановився період світу: розквітла торгівля, відбулося зростання міст, зміцнився авторитет церкви і королівської влади. Зв'язку між Норвегією і Західною Європою усталилися. Король Олаф III Тихий помер у 1093 р. і був похований в Тронхеймі.

Правління його сина, *Магнуса III* (1073–1103), ознаменувало собою спробу відродження агресивної експансії вікінгів і було спрямоване на створення норвезької імперії в Ірландському морі і північній частині Британських островів.

Сігурд I Хрестоносець (1090–1130), син Магнуса III, та Тори, королівської наложниці. *Праонук Єлизавети Ярославни*. З молодих років брав участь у походах свого батька. Для зміцнення свого становища Сігурд укладає шлюб з донькою Верховного правителя Ірландії. Після смерті Магнуса III Сігурд I став співправителем королівства разом з братами Ейнштейном та Олафом. У 1115 р. внаслідок загибелі ще малого Олафа владу над Норвегією поділили Сігурд I та Ейнштейн I. 1107 року з метою спокутування своєї провини перед церквою Сігурд I рушив у хрестовий похід, за що отримав прізвисько «Хрестоносець». Дорогою він побував у Константинополі [4].

Додому вирушив угору по Дніпру і затримався в Києві. Тут він закохується в *київську княжну Малфріду (онучку Володимира Мономаха)*. Вони їдуть до Норвегії, але ж Сігурд одружений. Але відступити не зміг. Сігурд звертається до єдиного тоді єпископа в Сельї, але дістає рішучу відмову в проханні про розлучення та нове одруження. І тоді він вирушає до Англії, де у Вінчестерському абатстві знаходить ченця Реджинальда. Йому Сігурд пропонує нову єпископську кафедру в обмін на благословення. Внаслідок цієї угоди у Ставангері з'явився дуже швидко збудований собор у романському стилі. На підтвердження того, що до будівництва причетні особи з Київської Русі та Англії, собор досі зберігає дві назви – Святого Свитина і Святої Трійці. Після смерті Ейнштейна I у 1123 р. Сігурд I повернувся до активного політичного життя, ставши одноосібним володарем Норвегії. У внутрішній політиці Сігурд I впровадив церковну десятину, що сприяло зміцненню церкви в країні. Відкрив у 1123 р. ще одну єпархію у м. Ставангер та у 1124 р. на о. Гренландія, спрямувавши туди першого єпископа. Від шлюбу з Малфрідою народилася дочка Христина, саме син Христини – Магнус (майбутній король Норвегії Магнус V Ерлінгссон) – пізніше втрутиться у боротьбу за норвезький престол між нащадками Малфріди і Сігурда I з одного боку та нащадками Магнуса III (*онука Єлизавети Ярославни*) з іншого. Сігурд був похований у церкві Халвардскатедрален міста Осло.

Магнус V Ерлінгссон (1156 —1184) був проголошений королем у п'ятирічному віці в 1161 році в розпал громадянської війни. Став першим королем Норвегії, який пройшов обряд коронації. В ході громадянської війни у вирішальній битві при Фимрейте в Согнефьорде в 1184 р. Магнус загинув.

Згодом (1397 р.) Норвегія потрапляє під владу короля Данії, а з 1814 по 1905 рр. – Швеції. 7 червня 1905 р., після довготривалої боротьби, норвезький парламент розірвав унію зі Швецією і країна здобула незалежність. В цьому аспекті історія становлення норвезької незалежності дуже подібна з багаторічним прагненням самостійності українського народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Олянич Д. До хронології життя Олафа Трітвісона у зв'язку з його загадковим перебуванням при дворі Володимира Великого / Д. Олянич // Український історик. — 1988. — № 01-04.
2. Войтович Л. Гольмгард: де правила руські князі Святослав Ігоревич, Володимир Святославич та Ярослав Володимирович? / Л. Войтович // Український історичний журнал. — К., 2015. — № 3 (522). — С. 43.
3. Гуревич А. Я. Викинги / А. Гуревич. — М.-СПб.: Университетская книга, 1999.
4. Джонс Г. Викинги. Потомки Одина и Тора / Г. Джонс / Пер. с англ. З. Ю. Метлицкой. — М.: Центрполиграф, 2004. — 445 с.

Годлевська Валентина Юрївна, д.і.н., проф. кафедри суспільно-політичних наук Вінницького національного технічного університету, м. Вінниця, e-mail: maolpava@yandex.ru

Hodlevska Valentyna, doctor of historical Sciences, Professor, Department of political Sciences, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: maolpava@yandex.ru